

Ympäristönkäytön valtasuhteista

Ari Lehtinen & Pertti
Rannikko (toim.),
*Oikeudenmukaisuus ja
ympäristö*. Gaudeamus,
Helsinki 2003. 300 s.

Kysymys ympäristönkäytön, ympäristönsuojelun ja sosiaalisen oikeudenmukaisuuden suhteista on yhtä lailla vanha ja uusi. Jo modernin ”ympäristöherätyksen” syntyaikoina 60- ja 70-luvuilla väännettiin kättä siitä, millainen ilmiö ympäristöongelma pohjimmiltaan on. Muodostavatko ympäristöongelmat erillisen omaleimaisen sektorinsa, joka on ennen kaikkea teollis-tekninen haaste? Vai ovatko ne pikemminkin yksi ilmentymä modernien yhteiskuntien ongelmista, joiden taustalla löytyy samankaltaisia syitä? Hyvin karkeasti yksinkertaistaen on ympäristökeskustelua leimannut vuosikymmenten ajan vastakkainasettelu ekologistisen ja yhteiskunnallisen näkökulman välillä. Yhteiskunnallisessa lähestymistavassa on korostettu, että ympäristöongelmissa ei ole kyse vain inhimillisen ja ei-inhimillisen välisen suhteiden ongelmista, vaan niihin liittyy väistämättä sosiaalisia ulottuvuuksia: haitan aiheuttajan ja kärsijän välinen epäsuhta, elinympäristöjen vaarantumisen tai saastumisen kohdistuminen köyhempiin ja poliittisesti heikkoihin yhteisöihin, katastrofiherkkyyden kasvu ja sopeutumiskyvyn puute vastaavilla ryhmillä ja niin edelleen. Tai vähintäänkin ympäristöongelmien ja sosiaalisten ongelmien taustalla on nähty samoja syitä.

Yhteiskunnallisen näkökulman nousu

Näitä yhteiskunnallisia näkökulmia on nostettu esiin ympäristökeskusteluissa ja -kamppailuissa yhä uudelleen. Viime vuosikymmenen aikana ympäristö- ja oikeudenmukaisuuskysymysten välisiä suhteita on kuitenkin alettu tarkastella yhtenäisemmin niin

poliittisten liikkeiden ajattelussa kuin ympäristöntutkimuksessakin. Taustalla ovat toisaalta paikalliset konfliktit ympäri maailmaa, esimerkiksi kamppailut suuria infrastruktuuriprojekteja, laajojen alueiden tehokäyttöä tai yhteisiksi koettujen hyödykkeiden yksityistämistä ja teollista hyväksikäyttöä vastaan. Tällaiset kamppailut, kuten vaikkapa Intian patokiistat tai Amazonin metsähakkuiden vastustus nostivat ympäristöpolitiikan agendalle uudenlaisia toimijoita, jotka olivat jääneet perinteisten ”makrotoimijoiden” varjoon. Ne myös osoittivat, että uhattuna oleva ympäristö on harvoin ”villää luontoa”, se on myös erilaisten ihmis-yhteisöjen asuinympäristö ja osin heidän elämäntapojensa luomus. Sittemmin tämänkaltaiset yksittäiset kiistat on liitetty suurten taloudellisten toimijoiden ja instituutioiden kritiikkiin ja laajempaan nykymuotoisen poliittis-taloudellisen globalisaation kritiikkiin.

Toisaalta kansainvälisen ympäristöpolitiikan piirissä on nostettu esiin kysymys ekologisen ja yhteiskunnallisen kestävyuden välisistä suhteista, jossa keskiössä on ennen kaikkea resursien sekä elinkelpoisen elinympäristön riittävyys ja oikeudenmukainen jako niin tämän hetken maailmassa kuin tulevaisuudessakin. Tämä muutos kansainvälisessä ympäristöpolitiikassa on heijastunut kansallisen ja alueellisen tason ympäristöhallintoon ja -lainsäädäntöön. Painetta ympäristöajattelun muutokseen on siis tullut niin ruohonjuuritasolta kuin ylivaltiolliseltakin tasolta.

Kokoelman ”Oikeudenmukaisuus ja ympäristö” tekijöiden mukaan viimeaikainen muutos on ollut niin merkittävä, että on oikeutettua puhua käänteestä ympäristöajattelussa, itse asiassa koko ympäristökysymyksen ymmärryksessä. Johdantoteksteissä käytetään useaan otteeseen termiä ”eettinen käänne”, joskin osuvampi ilmaisu olisi ehkä ympäristökysymyksen sosiaalisen tai yhteiskunnallisen ulottuvuuden nousu. Ympäristökysymyksen itsenäisenä ja omaleimaisena näkevässä ajattelussa on ympäristöongelmien koettu tietysti myös olevan moraalisia kysymyksiä – ympäristöherätys kaikissa muodoissaan lienee ollut moraalinen protesti vallitsevia käytän-

töjä vastaan. Uudessa käänteessä on ennen kaikkea kyse ympäristöllisen ja yhteiskunnallisen välisen rajanvedon rikkomisesta.

Keskustelunavauksia

Kirjoittajat ja toimittajat ovat selvästi pyrkineet luomaan keskustelunavauksen ympäristökysymysten ja oikeudenmukaisuuden välisistä suhteista suomalaisessa ympäristöntutkimuksessa ja -politiikassa. Haasteena tämä on hankala, sillä kyseessä ei ole ilmiselvästi yhtenäinen aihealue, vaan kirjavan poliittisen liikehdinnän tulos. Kokoelmassa esitellyt kotimaiset ja kansainväliset esimerkit ovat luonnollisesti vain pintaraapaisu viime vuosien ongelmiin, ja niiden välillä on yhtäläisyyksien lisäksi suuria erojakin. Ympäristön ja oikeudenmukaisuuden välisiä yhteyksiä kuvaamaan ei ole olemassa yhtä suurta kertomusta, kuten monissa yhteiskunnallisen ympäristöajattelun esityksissä on aiemmin ajateltu. Jokainen kattoselitys pakottaa ”kehystämään” kohteena olevan luonnon yhä tiukempiin raameihin, kunnes hyvin yleisen tason esityksissä luonto pelkistyy resursien määriksi, biodiversiteetiksi tms. vastaavan mittakaavan suureeksi - siis esitystason laajuutta vastaavaksi abstraktioksi. Kirjoittajat tunnustavatkin tämän monimuotoisuuden, mutta pyrkivät silti luomaan yleisiä välineitä asian tarkasteluun.

Kokoelman kirjoitukset on jaettu kolmeen osioon: kansainvälisiin esimerkkeihin, teoreettisiin tarkasteluihin sekä suomalaisten tapausten ja yleisemmin suomalaisen yhteiskunnan ympäristöpolitiikan tarkasteluihin. Näitä melko erillisiä jaksoja pyritään nivomaan yhteen toimittajien johdannoilla ja jälkisanoina. Taustalla on joukko Joensuun yliopiston tutkijoita, jotka ovat toimineet yhdessä lukuisissa tutkimushankkeissa. Kuten usein projekti- ja seminaarilähtöisissä kokouksissa, lopputulosta vaivaa lievä hajanaisuus ja hiomattomuus. Vaikka suurin osa teksteistä on itsenäisesti kiinnostavia, ne eivät keskustele luontevasti keskenään, vaan hajanaisen tematiikan yhteen kutominen jää toimittajien tekstien harteille. Tässä on osin onnistuttu, mutta joitain osin esimerkiksi

johdanto lupaa paljon enemmän kuin kokonaisuus lopulta antaa. Uskaliaampi toimitustyö olisi kenties tehnyt lopputuloksesta yhtenäisemmän. Etenkin yleisen oikeusfilosofian, oikeudenmukaisuusteorioiden ja suomalaisen hallinnointikäytännön pitkäaikaiset esittelyt jäävät irrallisiksi, eikä niitä onnistuta kytkeämään kunnolla kokoelman varsinaiseen teemaan. Nämä ovat tällaisen historian omaavien kokoelmien ammattitauteja, mutta keskustelunavaukseksi tarkoitetuilta kirjoilta toivoisi tiukempaa otetta.

Ympäristönkäytön valta

Yhdistävänä juonteena kokoelmassa kulkee vastakkainasettelu ylipaikallisen tason ympäristöhallinnoinnin ja paikallisen tason ympäristökokemusten välillä. Kysymys ympäristöstä palautuu lopulta kysymykseen määrittelyvallasta: määritelläänkö ympäristö yleisen tason abstraktioina, jotka korostavat asiantuntijavaltaisuutta ja näennäisen objektiivisia kriteereitä (esim. hyvälle ympäristölle tai ympäristön huonontumiselle), vai otetaanko paikallisten toimijoiden kokemus ja tulkinnat ympäristöstä huomioon? Ylipaikallisen määrittelyn nähdään olevan yhteydessä ylipaikalliseen valtaan niin ympäristön hyödyntämisessä kuin sen suojelussakin. Tälle rinnakkainen kysymys on ylipaikallisen institutionalisoituneen oikeuden ja paikallisen oikeudentajun välinen jännite.

Kirjoituksissa käsitellyt tapaukset tuovat esiin kiinnostavia piirteitä ympäristön ja oikeudenmukaisuuden teemasta. Alkujaan Yhdysvalloista lähteneessä *Environmental justice* -keskustelussa tarkasteltiin ennen kaikkea ympäristötuhojen aiheuttamien haittojen epätasa-arvoista jakaantumista etenkin etnisten rajojen mukaisesti. Lähösykyksen keskustelulle antoivat eri etnisten ryhmien kamppailut esimerkiksi heidän kotiseuduilleen sijoitettavia jätevarastoja vastaan. Samoin vanhoissa siirtomaissa syntyneissä konflikteissa nousi alkujaan esiin ensisijaisesti elinympäristön tuhoutumiseen liittyvä epäoikeudenmukaisuus. Kokoelmassa nostetaan näiden rinnalle kuitenkin myös ympäristönsuojeluun liittyvät ongelmat, paikallisella tasolla koet-

tu epäoikeudenmukaisuus ylätasoinen sa- neltua ympäristöhallinnointia vastaan. Tämä ei olekaan yllättävää suomalaisessa kokoelmassa, sillä tällaiset suojelukonfliktit ovat olleet vahvasti esillä viime vuosina. Natura 2000 -ohjelmaan kohdistunut vastarinta, metsän-suojelukiihistä sekä saamelaiden asema ovat toistamiseen läsnä kokoelman teksteissä.

Vaikka ylätasoinen vallankäyttö suhteessa paikalliseen kokemukseen ei riitä kattoselitykseksi, onnistutaan kokoelmassa vetämään vähintäänkin kiinnostavia analogioita eri tapausten välille. Kirjoittajat eivät joitain harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta kuitenkaan syyllisty paikallisuuden ja paikallisen kokemuksen yliromantisointiin. Tapauskohtaisen tarkastelun välttämättömyys korostuu yhä uudelleen – ”paikallinen” määrittely yhtenäisenä – ”paikallinen” määrittely yhtenäisenä vain jotain ylipaikallista tasoa tai toimijaa vasten, eikä se ole koskaan sisäisesti yhtenäinen.

Kuka ja mikä on lähellä?

Paikallisuuden lisäksi kokoelmassa pyritään paikoitiin kyseenalaistamaan myös läheisyyden ja osallisuuden käsitteitä. Ympäristöolottuvuuden nähdään tekevän niiden määrittelyn erityisen ongelmalliseksi, sillä se tuo korostetusti esiin vaikutussuhteiden monimutkaisuuden, epävarmuuden ja pitkäkestoisuuden. Kysymykset tulevien sukupolvien oikeudesta, etäisille alueille ulottuvista tuotannon ja kulutuksen seurauksista sekä ei-inhimilliseen luontoon kohdistuvista muutoksista tekevät vaikeaksi määrittää sitä, kuka on missäkin tilanteessa osallinen oikeudenmukaisuuskysymykseen tai kuka on oman toiminnan vaikutuspiirissä. Ennen kaikkea ei-inhimillisen luonnon asema osoittautuu hankalaksi oikeudenmukaisuuskeskustelussa, jonka peruskäsitteistö on syntynyt inhimillisten, kommunikatiivisten olentojen välisten suhteiden tarkasteluun.

Viimeksi mainittua ongelmaa lähestytään useassa kohdoin ”eettisen kehän” käsitteellä. Perusideana on moraalisen huomioon ottamisen tai vähintäänkin merkityksellisuuden tunnustamisen alueen laajeneminen,

jonka uusimpana vaiheena olisi ei-inhimillisen luonnon eri elementtien tunnustaminen. Tämä tematiikka jää kuitenkin kokoelmassa melko ohueksi, koska käsitellyt käytännön esimerkit eivät ole niin relevantteja sen kannalta. Teemaa käsitelläänkin ennen kaikkea oikeusteoreettisissa teksteissä, ja niissä se valitettavasti jumiutuu melko triviaaliin kysymykseen ei-inhimillisten olentojen itseisarvosta ja moraalista statuksesta.

Ihmettelen esimerkiksi eläinkysymyksen saamaa isoa teoreettista huomiota teksteissä, sillä se poikkeaa luonteeltaan muista ympäristökysymyksistä melkoisesti: siinä perusväitteenä on nimenomaan muiden luonnonoloiden huomioiminen *moraalisesti merkityksellisinä yksilöinä*, siis niiden integroiminen yksityisoikeudelliseen keskusteluun. Tämä keskustelu ei ole kovin merkityksellistä valtaosalle ympäristökysymyksiä, ellei niitä palauteta banaalisti muotoon: ”voiko luonnolla olla itseisarvoa?” tai ”voiko luonto osallistua yhteiskuntasopimukseen?” Ongelmana on ennen kaikkea se, että kulttuurisen toiminnan piirissä elävien eläinten kohdalla yksilöllistäminen on mielekästä (ainakin jos ne nähdään toiminnan kohteena, suhteissa ihmisiin ja intressien omaajina), ”luonnon” käsittely yksikössä taas on hyvin ongelmallista. Eläinkysymys on kuitenkin mielekästä ottaa huomioon yhtenä ympäristökeskustelua muuttaneista voimista, kuten Pertti Rannikko artikkelissaan tekee. Sillä kuten toimittajat toteavat, vanhojen näkemysten murtuminen ei ole niinkään rationaalisen päättelyn kuin yhteiskunnallisten kamppailujen tulos. Eläinoikeusliike on osaltaan nostanut esiin kysymyksen ei-inhimillisten olentojen moraalista merkityksestä.

Passiivinen ”luonto”

Eri tasojen välisten valtasuhteiden ja maailmatulkintojen väliset jännitteet ovat kokoelman keskeisin juonne, mutta toimittajien mukaan ympäristön ja oikeudenmukaisuuden keskustelussa on ytimessä myös luonnon ja kulttuurin välisen rajan purkautumisen ja perinteisen ”puhtaan luonnon” ideaalin kyseenalaistaminen. Tämä

teema nousee esille esipuheessa, mutta se jää kokoelmassa silti melko ohueksi. ”Luonto” eri muodoissaan jää loppujen lopuksi määrittelyksi hyvin perinteisin tavoin etenkin teoreettisemmissä artikkeleissa: omaisuutena, käyttövarana, uhkien lähteenä... Tällaiset määritykset nojaavat lopulta asetelmaan, jossa ei-inhimillisen luonnon moninaisuus tiivistyy yhdeksi, jopa yhtenäiseksi, passiiviseksi alueeksi, inhimillisen toiminnan ja määrittelyn kohteeksi. Teoreettisissa osuuksissa painotetaan lopulta melko simppeleitä ”konstruktivistista” otetta, jossa luonto on yksinomaan inhimillisten määrittelyjen ja tulkintojen tulos.

Tarkoituksena lienee ollut korostaa luontoa koskevan tiedon sosiaalisuutta ja käytännöllisten luontosuhteiden luomaa ”asujan tietoa” näennäisen objektiivista tulkintaa vastaan. Mutta samalla sulkeistetaan pois kysymys luonnon eri elementtien aktiivisuudesta, joka on juuri oikeudenmukaisuuskysymyksien kannalta olennaista. Esimerkiksi inhimillisen ja ei-inhimillisen toiminnan erottamattomassa yhteydessä syntyvä ilmastonmuutos luo haasteita sekä inhimillisten että ei-inhimillisten olentojen turvallisuudelle ja selviämiselle. Tällaisessa ilmiössä ”luonto” ei ole vain määrittely kohde, vaan joukko toisistaan poikkeavia toimijoita. Osa niistä muodostaa tulevaisuuden reunaehtoja, osa kokee muutoksia ja omaa intressejä tässä tilanteessa. Noiden intressien objektiivinen tulkinta ei ole mahdollista, kuten kokoelmassa useaan otteeseen todetaan. Mutta luonnon olentojen oma luonne ja toiminta ei ole niiden tulkitsemisen kannalta merkityksetöntä.

Ville Lähde